

ПРОПАГАНДА ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: 2014–2021 РР.

Легкодух В. В.

ВСТУП

Російська Федерація протягом всього свого існування поза межами Радянського союзу веде загарбницькі війни проти сусідніх держав. Жертвами військового вторгнення країни-агресорки стали свого часу Грузія (1991–1993, а також 2008 рр.), Молдова (1992 р.), Ічкерія (Перша чеченська війна (1994–1996 рр., Друга чеченська війна (1999–2009 рр.)), Україна (початок російсько-української війни у 2014 р.) (deWaal&vonTwickel, 2020)¹.

Вивчення історії російської агресії у світі показало, що одним із ключових елементів імперської політики цієї країни є інформаційна складова – пропаганда, дезінформація, фейки і т. д. Пропаганда не є новим явищем, вона використовувалася людьми здавна і поступово її методи розвивалися та ставали все більш сучасними та ефективними. Вагомий вплив на розвиток пропаганди мали ЗМІ, поява Інтернету та цифровізація сучасного постінформаційного суспільства (Рущенко, 2021: 8)². Відтак, сучасна пропаганда у світі, з одного боку, базується на вже напрацьованих технологіях та методах, з іншого боку – вона набуває нових характеристик з огляду на використання новітніх інформаційних технологій, які надають можливість миттєво розповсюджувати пропаганду на велику аудиторію. За таким же принципом побудована і сучасна російська пропаганда, яка активно використовується у процесі ведення цією країною загарбницьких воєн.

Російська пропаганда, спрямована проти України у ході російсько-української війни, становить обширний дискурс, який дозволяє виокремити основні тенденції, методи та інструменти інформаційно-психологічних операцій Росії як частини гібридної війни. Війна Росії проти України, яка почалася у 2014 р., є неоголошеною війною, у якій Кремль використав цілий набір засобів гібридної агресії – від фейкових референдумів на окупованих територіях, до махінацій з фінансуванням

---

¹ de Waal, Th. & von Twickel, N. (2020). Beyond Frozen Conflict: Scenarios for the Separatist. Disputes of Eastern Europe. CEPS, Brussels, Rowman & Littlefield International, London.

² Рущенко І. Пропаганда та контрпропаганда в цифровому суспільстві: інституціоналізація 2.0? *Український соціологічний журнал*. 2021. Вип. 25. С. 7–16.

сепаратистських рухів на території України та звичайної брехні й заперечення власного вторгнення до сусідньої держави.

Історики В. Мюррей та П. Р. Мансур(2012)³ говорять про гібридні війни як такі, що використовувалися ще з давніх часів античності, однак все ж як один із провідних типів сучасних конфліктів гібридна війна сформувалася та затвердилася у ХХ – ХХІ ст. У її сучасному визначенні концепція гібридної війни була вперше постульована на початку 1990-х рр. і значною мірою розроблялася та застосовувалася саме РФ.

Зокрема, до гібридних конфліктів другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. традиційно відносять Карабаський конфлікт (кінець 1980-х – початок 1990-х рр. і надалі), у якому радянські, а потім і російські війська приймали негласну участь, а також вагомо докладалися до роздмухування конфлікту між Вірменією і Азербайджаном (Трюхан, 2016: 10)⁴. Російсько-грузинська війна 2008 р. також мала чіткі ознаки гібридної, оскільки одночасно з військовим вторгненням до Грузії, Росія застосовувала елементи інформаційної, кібер- та економічної війни (Lasica, 2009)⁵.

Однак, чи не найбільш яскраво гібридна тактика ведення сучасних воєн проявилася у російсько-українському конфлікті, який почався у 2014 р. Російсько-українська війна стала наймасштабнішим військовим протистоянням на території Європи з часів Другої світової війни та станом на початок 2023 р. вже значною мірою поляризувала світ, розділивши його на союзників України як країни-захисниці демократичних цінностей та пособників новітнього фашистського режиму путінської Росії.

Російсько-українська гібридна війна є викликом для всього світу, який спонукає країни НАТО та їх союзників по всьому світу переосмислювати та реформувати власні оборонні доктрини, готуючись до можливої Третьої світової війни у близькому майбутньому. При цьому, якщо класична війна більш відома та зрозуміла людству, то приховані стратегії гібридної війни – нове та маловивчене явище, яке за рахунок цього часто дозволяє гібридним тоталітарним режимам досягати успіху з їхніх злочинних діяч. Це обумовлює необхідність ретельного вивчення явища гібридної війни та його складових, одним із яких є пропаганда та інформаційна війна.

---

³ Murray W., Mansoor P. R. Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present. Cambridge : University Press, 2012.

⁴ Трюхан В. «Гібридні» війни Росії – це засіб виживання сучасної російської держави, «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи. Центр Разумкова. 2016.

⁵ Lasica D. T. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas. 2009.

1. Пропаганда як інформаційна складова гібридної війни

Останніми роками гібридна, асиметрична тактика ведення війни набуває все більшого значення, оскільки дозволяє порівняно меншими ресурсами деморалізувати, виснажити й перемогти своїх суперників. Гібридна війна має багатовимірний характер, включаючи комбінацію різних суб'єктів (найманці, терористи, хакери, бізнесмени тощо), тактик (традиційну, нелегітимну, тероризм, пропаганду, дезінформацію тощо), засобів (традиційні, експериментальні, асиметричні тощо) і мультиплікаторів (психологічна війна, кібертероризм тощо) (Moldovanu, 2022)⁶. Вчені, які досліджують сучасну гібридну війну, виділяють й інші її елементи та характерні ознаки. Зокрема, український дослідник К. В. Попович (2016)⁷ вбачає гібридну війну, як створення всередині країни-ворога внутрішніх протиріч, конфліктів з метою подальшого їх використання у рамках звичайної війни. Також існують такі трактування поняття «гібридна війна» (англ. hybridwarfare):

– воєнна стратегія, яка об'єднує звичайну війну, малу війну та кібервійну (Hoffman, 2007: 20)⁸;

– атаки з використанням ядерної, біологічної та хімічної зброї, саморобних вибухових пристроїв та інформаційних технологій (Попович, 2016: 76)⁹;

– механізм, метод або спосіб ведення війни, за якого в різних пропорціях і варіаціях поєднуються звичайний та нестандартний типи військових дій (Тараненко, 2016: 191)¹⁰.

Відповідно, гібридна війна як підхід до ведення конфліктів об'єднує у собі різні стратегії та засоби, а тому є складним за своєю сутністю. Гібридна війна завжди передбачає гнучку реакцію, потребує швидкої адаптації до подій, що відбуваються у ворожій та у власній країні.

У виконанні РФ, методи гібридної війни мають на меті не лише ефективну агресію проти інших держав, але й ухилення від

---

⁶ Moldovanu V. The Kremlin's hybrid warfare techniques in a fading world order, Aspenia Online. 2022. URL: <https://aspeniaonline.it/the-kremlins-hybrid-warfare-techniques-in-a-fading-world-order/>

⁷ Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2016. Вип. 2, С. 75–79.

⁸ Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid War. Arlington. *Potomac Institute for Policy Studies*. 2007. P. 20–22.

⁹ Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2016. Вип. 2, С. 75–79.

¹⁰ Тараненко М. М. Гібридна війна в Україні: історія та сучасність. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2016. № 3–4, С. 190–200.

відповідальності, «обхід» норм міжнародного права. Гібридні методи війни є такими, які складно довести, ідентифікувати, і в той же час сама сторона-агресор може замаскувати свої агресивні дії під якісь інші акти – наприклад, «миротворчу місію», «моніторингову місію» тощо. Цієї думки дотримуються, зокрема, і дослідники гібридної агресії Росії К. Зарембо та С. Солодкий (2021)¹¹, які вказують, що вся історія гібридних конфліктів за участю Росії доводить, що вони ніколи не беруть на себе відповідальності за гібридні атаки на інші країни. Москва традиційно заявляє про власну непричетність, тим самим уникаючи відповідальності за міжнародним правом.

А. Полякова та М. Булег (2021)¹² вказують, що на сьогодні цивілізований світ ще не виробив ефективних стратегій реагування на гібридну агресію Росії. Традиційні та широко вживані способи реагування на агресію стикаються з неможливістю їх застосування у «сірій зоні» проти гібридних операцій Росії, для якої характерною є «стратегія хаосу». Саме тому російська агресія проти багатьох країн, окупація чужих територій, геноцид народів та інші злочини довгий час залишалися без достатньої відповіді зі сторони Заходу та США.

В. Молдовану (2022)¹³ зауважує, що дійсно на сьогодні потенціал гібридної війни краще усвідомлений і розвинений Росією, аніж колективним демократичним Заходом. Значною мірою це обумовлено національною історією та культурою Росії, яка не просто є «право-наступницею» СРСР, але була його основою, центром радянського комуністичного режиму, а у минулому – ідейною союзницею нацистської Німеччини. І Третій рейх і СРСР зробили вагомий внесок у розвиток гібридних методів ведення воєн (Попович, 2016)¹⁴.

Гібридна військова стратегія набула центрального та нового значення в російській військовій культурі після публікації так званої «доктрини Герасимова», тодішнього начальника Генерального штабу Росії (Gerasimov, 2016)¹⁵ у 2013 р. Ця нова парадигма сучасної війни,

---

¹¹ Zarembo K., Solodky S. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Ukraine. *CEPA*. 2021. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-ukraine/>

¹² Polyakova A., Boulègue M. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Conclusion, *CEPA*. 2021. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-conclusion/>

¹³ Moldovanu V. The Kremlin's hybrid warfare techniques in a fading world order, *Aspenia Online*. 2022. URL: <https://aspensiaonline.it/the-kremlins-hybrid-warfare-techniques-in-a-fading-world-order/>

¹⁴ Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний вимір. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2016. Вип. 2, С. 75–79.

¹⁵ Gerasimov V. The Value of Science In the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations. *Military Review*. 2016.

більше схожа на злом культури ворога, ніж нанесення прямого удару, поєднала у собі радянську тактику з військовою стратегією тотальної війни. Включно з різними дипломатичними компонентами, економічним тиском та іншими невійськовими змінними, політичний фактор, на думку В. Герасимова, став найвпливовішою частиною сучасного конфлікту: безконтактна війна, яка ведеться з використанням пропаганди для впливу на громадянське суспільство та підризу його довіри до національної системи, що потенційно повинно викликати широкі суспільні потрясіння. У другому десятилітті ХХІ ст. цивілізовані країни Заходу також стали свідками подальшого розвитку російського тоталітарного арсеналу гібридної війни із запровадженням спеціальних фальсифікованих міграційних хвиль (Hall, Fleming, Shotter, 2021)¹⁶, провокування голоду та економічної нестабільності у різних регіонах світу та ін.

Загалом, вчені виокремлюють кілька передумов, які роблять можливою та успішною гібридну стратегію Росії та обумовлюють її атаки на сусідні держави. К. Зарембо та С. Солодкий (2021)¹⁷, наприклад, вказують, що у випадку гібридної агресії Росії проти України у 2014 р. склалося одночасно кілька зручних для атаки факторів:

1. Слабкий центральний уряд країни. Зокрема, гібридна агресія Росії проти України у 2014 р. відбувалася на тлі відсутності влади після втечі диктатора В. Януковича, а відтак за умов неефективного управління державою, фактичного «вакууму» на місці влади. Гібридна війна має успіх саме коли вона реалізується проти держави, у якій не функціонують адекватно її інститути, порушена комунікація між ними. Режим В. Януковича в Україні сама собою мала ознаки гібридності, адже була фактично маріонетковим утворенням під керівництвом Росії. Відтак, на момент початку російсько-української війни у 2014 р. Росія вже змогла значно ослабити інститути української держави, а події Майдану та повалення режиму Януковича остаточно призвели до втрати вертикальної координації дій українського суспільства.

2. Впевненість у відсутності злагоджених та рішучих реакцій цивілізованих країн, особливо країн-лідерок. Так, РФ впевнилася у своїй безкарності після успішного знищення незалежності Ічкерії та геноциду чеченського народу, на який світ не зреагував як це б належало, так само

URL: https://www.armyupress.army.mil/portals/7/military-review/archives/english/militaryreview_20160228_art008.pdf

¹⁶ Hall B., Fleming S., Shotter J. How migration became a weapon in a “hybrid war”, *Financial Times*. 2021. URL: <https://www.ft.com/content/83ece7e4-cc71-45b5-8db7-766066215612>

¹⁷ Zarembo K., Solodky S. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Ukraine. *CEPA*. 2021. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-ukraine/>

Росія не була покарана за агресію проти Грузії та окупацію Абхазії та Південної Осетії, не отримала вона достатніх санкцій і за анексію Криму, яку світ сприйняв як можливу «плату» за відсутність більш рішучих подальших дій російського режиму. Однак агресивні імперські амбіції та плани Росії були недооцінені колективним Заходом, що призвело до розгортання гібридної війни на Донбасі у 2014 р.

3. Підготовлені диверсійні заходи на підтримку агресії зсередини ворожої країни. Гібридна війна передбачає використання диверсій, системи підставних осіб всередині країни, на яку готується напад. Так, в Україні Росія діяла через диктаторський режим В. Януковича, зокрема – одним зі здобутків Росії стало фактичне розкрадання та ослаблення української армії (Ukrainian Military Pages, 2019)¹⁸. Ослаблена українська армія, за логікою Кремля, не повинна була чинити спротив або ж спроби такого спротиву мали бути швидко придушені підконтрольними Росії силами.

4. Інформаційна кампанія з підтримки гібридної агресії. Обов'язковим, якщо не ключовим та основоположним елементом гібридної війни є інформаційний супровід. Він включає у себе інформаційно-психологічні операції та інформаційні атаки на ворожу країну, пропаганду, дезінформацію та безліч інших складових, які, у тому числі, забезпечують гібридний характер такої агресії. Зокрема, готуючись до анексії українського Криму, Росія провела масштабну інформаційну кампанію, яка включала матеріали ЗМІ, кінопродукцію, псевдоісторичні та псевдонаукові публікації у фахових виданнях, у яких просувалася теза про «російський Крим» (Sedova, Pechonchuk, 2018)¹⁹. Окрім того, напередодні анексії Росія здійснювала психологічний тиск на українських військовослужбовців у Криму. Унаслідок успішного інформаційно-психологічного та пропагандистського супроводу, Росії вдалося успішно анексувати Крим, а пізніше вторгнутися на Донбас. При цьому, Росія зберігала свій статус «третьої сторони» та аж до 2022 р. так і не була офіційно визнана стороною конфлікту в російсько-українській війні.

Саме остання, інформаційна, передумова гібридної війни Росії проти України й знаходиться у фокусі цього дослідження. Гібридні війни часто називають також гібридно-інформаційними, адже відсутність інформаційної компоненти робить таку війну неможливою (Парахонський, Яворська, 2017)²⁰. Домінування інформаційного впливу дозволяє

---

¹⁸ Ukrainian Military Pages. Розкрадання в ЗСУ у 2004–2017 рр. : Звіт слідчої комісії. 2019. Ч. 1. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2019/06/rozkradannya-zvit-1.html>

¹⁹ Sedova I., Pechonchuk T. Hate Speech in the Media Landscape of Crimea. *Information and Analytical Report on the Spread of Hate Speech on the Territory of the Crimean Peninsula* (March 2014 – July 2017), Kyiv, 2018. 40 p.

²⁰ Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів. *Стратегічна панорама*. 2017. № 1, С. 7–16.

створювати специфічні метанаративи, на яких і будується гібридна агресія. Інформаційна складова покликана, передусім, приховати реальні події, видати їх за щось інше, відвернути увагу від агресії та злочинів.

Гібридна війна ведеться таким чином, щоб завадити атакуючій стороні приймати адекватні дії у відповідь. «Правила гри» та задіяні типи сили можуть постійно змінюватися, оскільки гібридна війна одночасно оперує як військовими, так і цивільними складовими. Гібридна війна побудована навколо цілого ряду інформаційних завдань, тоді як самі військові дії в ній приглушені. Інформаційна складова використовується для маскування фізичних дій армії противника (Кузь, Михайличенко, 2019)²¹. Матеріальні цілі у гібридній війні досягаються активними діями у фізичному просторі, а також у просторах інформаційному та віртуальному.

Головним завданням гібридного інструментарію є вплив на центри прийняття рішень противника, як військові, так і цивільні, щоб завадити ворожій стороні адекватно зреагувати на агресію. Прикладом може слугувати «кримська» кампанія Росії у 2014 р., яка була реалізована успішно. Розрахунки Росії виправдали себе і Україна дійсно з безліч причин не змогла ухвалити адекватного рішення щодо захисту Криму. Вагомим чинником тут стало те, що присутність ворожих військових на українській території навіть не могла бути офіційно зафіксована та задекларована, адже мова йшла про якихось «зелених чоловічків», які хоча й були озброєні, однак не мали ніяких розпізнавальних знаків на своїй формі (Wentzell, 2021)²². Це утруднювало ідентифікацію військових і паралізувало як Україну, так і світову спільноту через їхню нездатність чітко довести, що ці військові є саме російськими. Відтак, така технологія гібридної війни змінює параметри моделювання ситуації зі «свій / чужий» на «свій / свій», коли ворожі сили маскуються під «сили ополчення», «місцевих активістів». Саме таким чином пізніше відбувалися захоплення адміністрацій у містах Донбасу, заворушення у Одесі та Харкові тощо. Фактична відсутність «чужих» у цих ситуаціях не давала можливості Україні адекватно зреагувати силовими методами, а будь-які спроби так діяти зі сторони української держави миттєво називалися російською пропагандою «громадянською війною», «війною проти своїх же громадян», «придушенням народного спротиву» тощо.

---

²¹ Кузь О. М., Михайличенко Д. Ю. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків : ДІСА ПЛЮС, 2019. С. 234–235.

²² Wentzell T. D. Russia's Green Men: The Strategic Storytellers of Hybrid Warfare. *Canadian Military Journal*. 2021. Vol. 22, No. 1, P. 42–48.

Пропаганда, загалом, є однією з ключових компонентів інформаційного супроводу гібридної війни, особливо – гібридної війни Росії проти України. При цьому, якщо гібридна війна здійснює військові кроки, то пропагандистська війна спрямована на те, щоб доводити протилежне, стверджуючи, що жодної війни немає й близько. Саме таким чином взаємодіють пропаганда та інші прийоми і методи гібридної війни. Для РФ пропаганда є одним із найбільш розвинених, обширних та детально розроблених інструментів впливу на власне суспільство й оточуючі країни. Потужна система пропаганди успадкована Росією від Радянського союзу, однак ця система була удосконалена та доповнена сучасними методами, зокрема – інформаційними, цифровими, кібернетичними тощо. Пропаганда є ефективним інструментом гібридної війни, адже на сьогодні її застосування все ще не регулюється нормами міжнародного права.

2. Хронологія інформаційних атак Росії на Україну в період 2014–2021 рр.

Досліджуючи особливості використання пропаганди РФ у війні проти України у період з 2014 р. по 2021 р., слід звернути увагу на основні етапи проведення пропагандистської кампанії РФ, спрямованої на українську державу. Зокрема, П. Бурковський (2017)²³ виокремлює такі етапи найбільш «гарячої» фази російсько-українського протистояння як на військовому, так і на інформаційному фронті:

1. Грудень 2013 р.– лютий 2014 р. Дискредитація протестного руху в Україні, розпалювання ворожнечі між східними та західними регіонами України. Підтримка проросійських політиків та сил, інформаційний супровід так званого «Антимайдану».

2. Кінець лютого – березень 2014 р. Інформаційна спецоперація із супроводу військової операції із захоплення Криму.

3. Квітень – червень 2014 р. Інформаційна спецоперація із прикриття втручання російських спецслужб та підрозділів спеціального призначення у громадські заворушення у східних та південних регіонах України.

4. Березень – серпень 2015 р. Інформаційний тиск на Україну та Європу щодо повного виконання умов Мінських домовленостей.

5. Вересень 2015 р. – липень 2016 р. Інформаційний супровід переорієнтації Росії з повного протистояння із Заходом до поступового налагодження співпраці та розрядки.

---

²³ Бурковський, П. Російська пропаганда про події в Україні: тенденції 2014–2016 років, DetectorMedia. 2017. URL: <https://cutt.ly/H2Glvjр>

К. Зарембо та С. Солодкий (2021)²⁴, натомість, виокремлюють такі етапи інформаційної війни Росії проти України:

Етап 1: Підготовка. Росія вела підготовку до поглинання України, зокрема – задовго до 2014 р. країна-агресорка проводила політику інформаційної та культурної експансії в Україні.

Етап 2: (2014–2015 рр.). Невдалий «бліцкриг». Вчені вказують, що гібридна війна одразу після анексії Росією Криму в березні 2014 р. включала чіткі та скоординовані дії Росії всередині України, а також спроби дискредитувати новий український уряд за кордоном. Росія мала на меті здійснити своєрідний «бліцкриг», тому події у Криму, на півдні та сході України розвивалися дуже динамічно. Але якщо Крим було захоплено без єдиного пострілу, то решта України почала чинити опір «Русскойвесне» (воєнізований натяк на «арабську весну»), яка мала на меті відокремлення українських регіонів (Штогрін, 2019)²⁵. Силами Збройних сил України, добровольців та активного громадянського суспільства вдалося відбити та подавити спроби росіян захопити південні регіони країни та Харківщину, а відтак сценарій «Русскойвесны» вдалося реалізувати лише частково. Масовий громадський опір українського суспільства призвів до провалу російського «бліцкригу» й змусив керівництво Росії змінити свої початкові плани.

Етап 3: (2015–2019 рр.). Конфлікт низької інтенсивності або «заморожений» конфлікт. Після Мінських угод у лютому 2015 р. Росія повернулася до військового конфлікту низької інтенсивності на сході в поєднанні з гібридними атаками на решту України. Головними задачами країни-агресорки стала, насамперед, дестабілізація України та дискредитація лідерів України в очах народу та західних партнерів. Росія була зацікавлена в реалізації Мінських угод, оскільки вони фактично дозволили федералізувати Україну та легітимізувати російських «маріонеток» серед місцевої еліти окупованого Донбасу. Крім того, ведення гібридного конфлікту низької інтенсивності у військовому плані дешевше, ніж повномасштабна війна, що також було вигідно Росії на цьому етапі російсько-українського конфлікту.

Етап 4: (2019 – 2022 рр.). Цей етап охарактеризовано в класифікації К. Зарембо та С. Солодкого (2021)²⁶ як спроба Росії повернутися до методів «м'якої сили» у питанні впливу на Україну та взяття її під свій контроль. Вчені вказують, що зміна керівництва в Україні надала Росії

---

²⁴ Zarembo K. Solodky S. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Ukraine. *CEPA*. 2021. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-ukraine/>

²⁵ Штогрін І. Чому не втримали Крим: стенограма РНБО від 28 лютого 2014 року, *RadioSvoboda*. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29794488.html>

²⁶ Zarembo K. Solodky S. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Ukraine. *CEPA*. 2021. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-ukraine/>

сподівання на зміну політичного курсу держави. Однак, як стало відомо вже станом на 2022 р. ці сподівання не були виправдані й Росія вдалася до безпрецедентного кроку та 24 лютого 2022 р. розгорнула повномасштабну війну проти України, яка стала найбільшим військовим конфліктом на європейському континенті від часів Другої світової війни.

Дослідивши основні віхи російсько-української війни в період 2014–2021 рр., варто розглянути основні інформаційно-психологічні та пропагандистські кампанії, які застосовувалися Росією на різних етапах цього конфлікту. Оминаючи етап підготовки, який стосується років, які передували безпосередньому початку війни між Росією та Україною, звернемося одразу до змісту та основних прийомів російської пропаганди, датованої 2014 р. Саме 2014 р. став поворотним в історії сучасного російсько-українського конфлікту й виявився найбільш насиченим з точки зору інформаційно-психологічних операцій, які застосовувала Росія проти України.

Інформаційне тло для анексії Криму формувалося довгий період, адже ідеї про «російський Крим», з одного боку, завжди побутували на півострові через колишню історичну приналежність його до Росії. З іншого ж боку, ці ідеї активно підігрівалися російською пропагандою, яка транслювалася через ЗМІ, фільми, риторику офіційних представників російської влади тощо. Наприкінці лютого – у березні 2014 рр. на Кримському півострові, а згодом і на сході України з'явилися озброєні люди без розпізнавальних знаків на формі, які здійснювали захоплення адміністративних будівель, захоплення та оточення військових об'єктів, тиск на українських військовослужбовців. Одночасно з такими діями російської армії, російські ЗМІ прозвали цих осіб «ввічливими людьми», які «добре ставляться до мирних жителів» (РИА Новости Крым, 2016)²⁷. Такі наративи працювали на створення позитивного образу російських військ та Росії, «затушовуючи» участь цих військ у збройному захопленні та анексії чужої території.

Однак ЗМІ здійснювали лише інформаційну підтримку пропаганди, основним першоджерелом якої виступав сам очільник Росії В. Путін, який протягом тижнів, у які відбувалася «кримська операція» Росії в Україні, заперечував участь російських військ у захопленні Криму (Путін, 2014)²⁸. Цей пропагандистський наратив підтримував і міністр

---

²⁷ РИА Новости Крым. «Вежливые люди» Крымской весны, 2016. URL: <https://crimea.ria.ru/20160313/1103713602.html>

²⁸ Путин В. Путин: «В Крыму нет российских солдат. Это самооборона Крыма». YouTube. 2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qzKm7uxK8ws>

оборони РФ С. Шойгу (2014)²⁹, який називав ці чутки «нісенітницею та провокацією».

Тим не менш, російські ЗМІ продовжували зображати цих «солдатів майбутнього» надзвичайно добре оснащеними та професійними (Леонов, 2014)³⁰. Водночас українським військовим, дислокованим у Криму, запропонували присягнути на вірність Російській Федерації або ж залишити півострів чи залишити військову кар'єру. Тоді російські ЗМІ поспішили повідомити про масштабну капітуляцію українських військ (RT На русском, 2014)³¹.

Загалом, весь перебіг подій у Криму в 2014 р. – від захоплення парламенту в Сімферополі та демонтажу української військової присутності на півострові до незаконно проведеного референдуму та фактичної анексії території Російською Федерацією – супроводжувався інтенсивною діяльністю російської пропаганди, спрямованою на контроль над потоком інформації. На інформаційному фронті Росія діяла за класичною для неї схемою – здійснення низки кібератак на українські урядові веб-сайти, порушення телефонних комунікацій тощо (Maurer&Janz, 2014)³². Окрім того, активно працювали не тільки російські пропагандисти серед офіційних осіб та ЗМІ, але й так звані «ботоферми», які активно поширювали контент, вигідний Росії, у соціальних мережах та на різних Інтернет платформах.

Не лише під час анексії Криму, але й у процесі вторгнення на Донбас проросійські активісти та бійці інформаційного фронту, а тому числі платні «боти», створювали та завантажували відео, фотографії, а також письмові свідчення, які трансливали та підтверджували російській погляд на ситуацію. Щойно певна інформація стає доступною в Інтернеті, вона поширюється різними каналами, часто отримуючи нове, іноді суперечливе значення, яке відрізняється від свого початкового контексту. Це відбувається неорганізовано, а відтак наративи множаться, плутають споживачів інформації, а значить мають високий потенціал до того, щоб приховати правду за величезною кількістю трактувань, прочитань, версій.

---

²⁹ Шойгу С. Шойгу о российской технике в Крыму: «чушь и провокация». *BBC News Русская Служба*. 2014. URL: http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2014/03/140305_crimea_troops_shoigu

³⁰ Леонов А. Солдаты будущего: чем вооружены «вежливые люди» в Крыму. *Forbes*. 2014. URL: <https://www.forbes.ru/sobytiya-photogallery/obshchestvo/251676-soldaty-budu-shchego-chem-vooruzheny-vezhlyvye-lyudi-v-krymu>

³¹ RT На русском. CNN: Украинские войска в Крыму сдаются силам самообороны. 2014. URL: <https://russian.rt.com/inotv/2014-03-19/CNN-Ukrainskie-vojska-v-Krimu>

³² Maurer T., Janz S. The Russia-Ukraine Conflict: Cyber and Information Warfare in a Regional Context. *The International Relations and Security Network*. 2014. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/187945/ISN_184345_en.pdf

Така інтенсивна інформаційна діяльність, природно, сприяє створенню того, що можна назвати «туманом інформаційної війни», який сприяє поляризації поглядів глядачів (Hale, Shevel&Onuch, 2018)³³. Важливість інформаційної переваги стає очевидною, якщо подивитися на те, скільки планування та ресурсів були спрямовані на створення «офіційних», а також напівофіційних «інформаційних агентств». Серед них можна виокремити низку каналів “YouTube”, які охоплюють відносно велику аудиторію, а також веб-сайти, пов’язані з концептом «Новоросії»: “novogus.info” та “novogossia.su”, які були зареєстровані в березні 2014 р. Ці та безліч інших каналів поширення російської пропаганди активно використовувалися для інформаційно-психологічного супроводу загарбницьких дій Росії проти України.

Пропаганда супроводжувала всі дії Росії в Україні та була спрямована на дискредитацію дій України та українських Збройних сил у Криму та на Донбасі. Найбільш насиченими пропагандистською діяльністю Росії стали 2014–2015 рр., які позначилися також і найбільшою інтенсивністю військового протистояння двох країн. Загалом, за період з 2014 по 2021 рр. можна виокремити такі найбільші пропагандистські кампанії та «інформаційні викиди» Росії, спрямовані проти України:

Ніч з 20 на 21 лютого 2014 р. – «Корсунський інцидент», коли російська пропаганда викривила інформацію про атаку активістів Євромайдану, спрямовану на колону учасників Антимайдану: попри відсутність будь-яких людських жертв, Росія заявила про вбитих і поранених (Podrobnosti, 2014)³⁴. Пізніше вигадані жертви були проілюстровані кадрами псевдодокументального пропагандистського фільму «Крым. Путь на родину».

20 лютого – березень 2014 р. – інформаційний супровід анексії Криму.

3 квітня 2014 р. Росія розгорнула масштабну інформаційну кампанію для прикриття свого вторгнення на український Донбас, зокрема, російська пропаганда називала організовані російськими спецслужбами заворушення та розпалювання сепаратизму в українських регіонах «народними виступами» з подальшим проголошенням так званих Донецької і Луганської «народних республік». Це одна з найбільш масш-

---

³³ Hale H. E., Shevel O., Onuch O. Believing facts in the fog of war: Identity, Media, and Hot Cognition in Ukraine’s 2014 Odesa Tragedy. *Geopolitics*. 2018. 23 (4), P. 851–881.

³⁴ Podrobnosti. Власти Крыма насчитали 7 убитых и 30 пропавших после якобы нападения «майдановцев», 2014. URL: <https://web.archive.org/web/20161221091955/http://podrobnosti.ua/968524-vlasti-kryma-naschitali-7-ubityh-i-30-propavshih-posle-jakoby-napade-nija-majdanovtsev.html>

табних кампаній Росії, оскільки вона тривала аж до повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 р.

Окрім того, Росія за цей період створила низку інформаційних метанаративів про Україну, які активно використовує й по сьогодні. Наприклад, російська пропаганда називає українців нацистами, звинувачує українську армію у розстрілах мирних жителів Донбасу (Мороз, 2022)³⁵. Ці метанаративи включають у себе цілий набір зразків пропаганди та дезінформації.

12–13 липня 2014 р. – новинний сюжет на російському телеканалі «Перший канал» про «розп’ятого хлопчика» у Слов’янську, якого, начебто вбили українські військові (Лапаєв, 2017)³⁶. Один із найбільш відомих фейків російської пропаганди, який часто використовується для ілюстрування

17 липня 2014 р. – збиття проросійськими бойовиками малайзійського пасажирського літака МН17 у районі населеного пункту Сніжне на Донбасі та інформаційна кампанія Росії з прикриття своєї відповідальності за цю катастрофу. Ця подія та кейс у російській пропаганді стали переломними в гібридній війні Росії проти України та всього цивілізованого світу. Збиття міжнародного лайнера вивело «конфлікт» на глобальний рівень, при цьому Росія розгорнула масштабну кампанію з пропаганди для відвернення від себе підозр у цьому злочині.

Однак залученість вже не тільки українських, але й міжнародних фахівців з розслідування цього злочину та розвінчування фейків Росії дозволило світовій спільноті скласти уявлення про те, як відбувалися події. Основними та найбільш успішними розслідувачами справи про збиття МН17 стали журналісти з організації “Bellingcat” (Bellingcat, 2023)³⁷, які змогли зібрати цілу доказову базу, беззаперечно довівши провину Росії у цьому злочині. Це, у свою чергу, розкрило для всього світу сутність російської пропаганди, яка використовувалася Росією як прикриття і спосіб приховати справжню інформацію за безкінечними фейками.

2014 та 2015 рр. стали найбільш «багатими» на фейки, спрямовані проти української армії. Така пропаганда продовжувала продукуватися і всі подальші роки, однак вже у відносно менших кількостях. Починаючи з вересня 2014 р., коли були вперше підписані Мінські домовленості, їх дотримання Україною стало провідною темою спекуляцій та дезінформації зі сторони Росії. Так, Росія регулярно звинувачувала Україну в

---

³⁵ Мороз О. Як працює класична російська пропаганда? *Свідомі*. 2022. URL: <https://svidomi.in.ua/page/yak-pratsiuie-klasychna-rosiiska-propahanda>

³⁶ Лапаєв Ю. Контрпра. Як зупинити російські фейки. 2017. URL: <http://surl.li/endlj>

³⁷ *Bellingcat*. МН17. 2023. URL: <https://ru.bellingcat.com/tag/mh17/>

порушенні Мінських домовленостей та режиму тиші, тоді як українська сторона навпаки намагалася дотримуватися цих домовленостей наскільки це було можливо за умов повного їх ігнорування російською стороною (Volker, 2021)³⁸.

У подальші роки російсько-української війни найбільшими кампаніями пропаганди Росії проти України стало втручання Росії у передвиборчу кампанію та вибори Президента України у 2018–2019 рр., зокрема, Росія активно дискредитувала обох провідних українських кандидатів у Президенти (Ukraine Election Task Force, 2019)³⁹. Також показовою стала інформаційно-психологічна кампанія Росії проти України та інших цивілізованих країн світу на тлі світової пандемії коронавірусу (Діхтяренко, 2020)⁴⁰. Хоча ця кампанія й не стосується бойових дій, однак цілковито відповідає цілям гібридної війни – залякування та дезінформування, дезорієнтацію населення ворожих для Росії країн, поширення паніки та недовіри населення до уряду, один до одного тощо.

3. «Геббельсівські» методи російської пропаганди в російсько-українській війні (в період 2014–2021 рр.)

Вивчаючи особливості пропаганди Росії проти України в період 2014–2021 рр., варто звернутися до типології пропагандистських матеріалів, що дозволить виокремити серед величезного пласту російської пропаганди конкретні моделі та прийоми. Дослідивши праці, присвячені аналізу й типології методів пропаганди, які напрацьовані на сьогодні й вважаються класичними (це, зокрема, матеріали А. Шандри (2020)⁴¹, Ю. Петручок (2018)⁴², Н. Васильєва (2022)⁴³), виокремлюємо наступні типи пропагандистських прийомів, які активно використовує у своїй діяльності Росія:

---

³⁸ Volker K. Don't Let Russia Fool You About the Minsk Agreements. *CEPA*. 2021. URL: <https://cepa.org/article/dont-let-russia-fool-you-about-the-minsk-agreements/>

³⁹ Ukraine Election Task Force. Ukrainian Election Task Force Foreign Interference in Ukraine's Democracy. 2019. URL: <http://surl.li/epfko>

⁴⁰ Діхтяренко А. Росія і теорії змови про коронавірус. Що спільного? 2020. URL: <http://surl.li/epgzq>

⁴¹ Shandra A. A guide to Russian propaganda. Part 6: Spetspropaganda, the secret Soviet art of brainwashing. *Euromaidan Press*. 2020. URL: <https://euromaidanpress.com/2020/07/07/a-guide-to-russian-propaganda-part-6-spetspropaganda-the-secret-soviet-art-of-brainwashing/>

⁴² Петручок Ю. Пропаганда як метод інформаційної війни Російської Федерації проти України. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання* : збірник тез Міжнародної студентської науково-технічної конференції. Том 2. Тернопіль : ТНТУ, 2018. С. 183–184.

⁴³ Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики і загроза національній безпеці. *Таврійський науковий вісник* 2022. № 2. С. 34–41.

1. **Прийом «Гнилий оселедець»** полягає у тому, що пропаганда продукує абсолютно хибне звинувачення, максимально брудне і скандальне, що ганьбить об'єкт, на який воно спрямоване. Мета цього прийому пропаганди полягає у тому, щоб не стільки довести чи спростувати висунуте звинувачення, однак щоб викликати його бурхливе обговорення. Як тільки звинувачення стає предметом публічного обговорення, ім'я звинуваченого починає стійко асоціюватися з цим скандалом, його репутація зіпсована. Таким чином виникає ефект, подібний до того, коли у його одяг поступово втирається «гнилий оселедець» доти, доки неприємний запах вже неможливо вивітри.

Саме така методика активно використовується Росією стосовно України. Ще з давніх часів Москва саме у такий спосіб «очорнювала» славетні постаті українських героїв та борців за свободу і незалежність української держави – І. Мазепу (якого охрестили зрадником), С. Бандери (якого радянська, а потім і російська пропаганда вперто називає пособником нацистів) (Васильєва, 2022)⁴⁴. На сучасному етапі можна виділити великі метанаративи, побудовані за принципом «гнилого оселедця», і менші, більш локальні приклади використання цього прийому.

Зокрема, одним із метанаративів російської пропаганди щодо України є постійні звинуваченні України у нацизмі (Wesolowski, 2022)⁴⁵. При цьому, російська пропаганда використовує матеріали своїх попередників – радянських пропагандистів, дискредитуючи та звинувачуючи у пособництві нацистам у часи Другої світової війни лідерів українського визвольного і повстанського рухів. Будь-яке вшанування українцями своїх героїв незмінно супроводжується продовженням «втирання гнилого оселедця» зі сторони Росії, яка невпинно продукує звинувачення у нацизмі. З постатей представників ОУН УПА пізніше такі звинувачення почали поширюватися на всіх представників українського націоналістичного руху, на українських військовослужбовців, а цивільних, які виступають проти російських окупантів російська пропаганда називає «пособниками нацистів» (Долотова, 2022)⁴⁶.

Прийом «гнилого оселедця» застосовувався і під час бойових дій у 2014 р. Продовженням звинувачень українського уряду та української армії у нацизмі стали звинувачення у обстрілах мирних жителів

---

⁴⁴ Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики і загроза національній безпеці. *Таврійський науковий вісник* 2022. № 2. С. 34–41.

⁴⁵ Wesolowski K. Is there any truth to Russia's "Ukrainian Nazis" propaganda? *DW*. 2022. URL: <https://www.dw.com/en/fact-check-is-there-any-truth-to-russias-ukrainian-nazis-propaganda/a-63970461>

⁴⁶ Долотова Д. Що таке нацизм і як росіяни маніпулюють з націоналізмом. *Вікна*. 2022. URL: <https://vikna.tv/video/svit/shho-take-nacyzm-i-yak-rosiyany-manipulyuyut-z-nacjonalizmom/>

Донбасу. Зокрема, це звинувачення пізніше сформувалося у метанаратив «Де ви були, коли Україна 8 років обстрілювала Донбас?» (RPR, 2022)⁴⁷. Будь-які доводи та аргументи у відповідь на такі звинувачення лише посилюють ефект «гнилого оселедця» та дозволяють пропагандистській машині Кремля знову і знову маніпулювати звинуваченнями, навіть якщо вони вже не раз були спростовані. Використовувався цей прийом і у рамках пропагандистської кампанії як реакції Росії на збиття її бойовиками літака рейсу МН17. Зокрема, Росія й досі продовжує звинувачувати Україну у збитті літака, хоча вже є всі докази вини саме РФ у цій катастрофі (Lenta.ru, 2022)⁴⁸.

У ході кампанії з втручання у вибори Президента України у 2019 р., Росія неодноразово використовувала прийом «гнилого оселедця» для дискредитації й руйнування іміджу двох провідних кандидатів – П. Порошенка та В. Зеленського. Зокрема, для дискредитації постаті П. Порошенка російські ЗМІ відновили фейк про вбивство ним свого брата (Detector Media, 2019)⁴⁹. Такий «інфовкид» у розпал передвиборчої боротьби став ефективним, адже фейк підхопили опозиційні до П. Порошенка українські медіа-ресурси, він використовувався навіть «ботами», які на замовлення противників П. Порошенка дискредитували його у українському сегменті Інтернету та соціальних мереж.

2. **«Велика брехня»** – ще один прийом пропаганди, який часто зустрічається в арсеналі РФ. Ця технологія маніпуляції полягає в пропозиції аудиторії з максимальним ступенем впевненості настільки глобальної та безсоромної брехні, що в її правдивості не залишається сумнівів. Мета прийому – створити шоковий ефект, викликати сильний страх, який потім надовго визначатиме погляди читача чи глядача всупереч будь-яким доводам логіки та розуму.

Цей прийом доповнює попередній – зокрема, у рамках поширення метанаративу російської пропаганди про «українців-нацистів» спрацює страх росіян та українців, які слухають російські новини та мають проросійські погляди перед образом нацистів, який культивувався Росією весь радянський період та підтримувався з 1991 р. Окрім того, яскравим прикладом «великої брехні» є численні фейки про звірства «нацистів» на Донбасі. Наприклад, влітку 2014 р. російська пропаганда

---

⁴⁷ RPR. “Eight years”. Deconstructing the most popular myth of Russian propaganda. 2022. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/eight-years-deconstructing-the-most-popular-myth-of-russian-propaganda/>

⁴⁸ Lenta.ru. Россия напомнила о причастности Украины к катастрофе МН17. 2022. URL: <https://lenta.ru/news/2022/01/26/vsukr/>

⁴⁹ DetectorMedia. Старий фейк про «вбивство брата Порошенком» підхопили російські та українські ЗМІ. 2019. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/22660/2019-03-25-staryy-feyk-pro-vbyvstvo-brata-poroshenkom-pidkhopily-rosiyski-ta-ukrainski-zmi/>

створила фейк, скориставшись нарізкою кадрів з інтерв'ю українського журналіста Б. Буткевича, змонтувавши фейкове відео таким чином, щоб воно виглядало як заклик до знищення 1,5 млн жителів Донбасу (Взгляд, 2014)⁵⁰. Зміст сказаного журналістом, таким чином, був викривлений, однак досягнуто ефект «великої брехні», яка покликана була шокувати жителів Донбасу та всю аудиторію російської пропаганди. Таку ж роль відігравали й численні фейки на кшталт «розп'ятого хлопчика у Слов'янську».

Ще починаючи з 2009 р. Росія також продукує фейки про «американські біолабораторії в Україні» (TRT, 2022)⁵¹. Цей міф активізувався та активно розповсюджувався Росією на тлі пандемії коронавірусу в 2020–2021 рр., ближче до кінця 2021 р. набувши елементів військової пропаганди. Зокрема, у таких фейках часто стверджувалося про розробку Україною та США «біологічної зброї», яка начебто загрожує Росії та Донбасу. Пізніше ця «велика брехня» була використана як одне із обґрунтувань повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. (Интерфакс, 2022)⁵². Це класичний спосіб застосування, який полягає у описі різноманітних жахливих загроз і мерзенних задумів противника. Пізніше ці повідомлення були доповнені заявами про створення противником бактеріологічної, ядерної зброї тощо.

3. **«Абсолютна очевидність»**. Цей прийом полягає у тому, що замість будь-яких доказів аудиторії систематично подається інформація, у правдивості якої її спочатку потрібно переконати. Однак такий контент подається як щось само собою зрозуміле, і тому підтримуване переважною більшістю населення. Людська психіка автоматично реагує на думку більшості, прагнучи до неї приєднатися.

Класичний спосіб реалізації прийому «абсолютної очевидності»– це публікація різного роду соціологічних опитувань, що демонструють суспільну єдність з того чи іншого питання. Важливо пам'ятати, що оскільки російська пропаганда належить до категорії «чорної» пропаганди (тобто допускає будь-які викривлення задля досягнення мети), то такі звіти можуть бути вигадані. Наприклад, соціопитування та подальший незаконний референдум в Криму показали високі результати підтримки населенням півострова входження до складу РФ. Пізніше Росія неодноразово публікувала дані «опитувань» населення, які

---

⁵⁰ *Взгляд*. Украинский журналист предложил убить 1,5 млн жителей Донбасса, 2014. URL: <https://web.archive.org/web/20161221163206/http://www.vz.ru/news/2014/8/1/698288.html>

⁵¹ *TRT*. «Биолаборатории в Украине»: история и технология фейка? 2022. URL: <https://www.trtrussian.com/mnenie/biolaboratorii-v-ukraine-istoriya-i-tehnologiya-fejka-8944765>

⁵² *Интерфакс*. Украина могла создать ядерное оружие в ближайшей перспективе – информированный источник в РФ. 2022. URL: <https://www.interfax.ru/russia/826642>

демонстрували високий відсоток підтримки Росії у Криму (Ведомости, 2021)⁵³.

4. **«Невідомий герой».** Суть цього пропагандистського прийому полягає у хибній героїзації власних військ, а також найманців та бойовиків, які приймають участь у гібридній війні. Будь-яка війна – це жорстоке, нелюдське та безглузде для пересічних людей явище, яке супроводжується смертями, руйнуванням та є великою трагедією. Саме тому за замовчуванням війна завжди викликає величезний опір психіки, який посилюється страхом за себе та близьких.

Для росіян, як одного з народів колишнього СРСР, які пережили жахіття Другої світової війни довгий час була актуальна тези «аби лише не було війни», успадкована від поколінь, які були свідками військових дій. Щоб побороти цей страх перед війною, путінський режим розробив цілий метанаратив, який часто називають «победобіссям» (Штепа, 2018)⁵⁴. Це пропаганда війни, побудована на звеличуванні та шануванні солдатів, полеглих у Другій світовій війні та прирівнюванні до них ветеранів та учасників сучасних злочинних гібридних воєн, які веде РФ.

У інформаційному просторі РФ активно використовуються наративи про армію «рятівників», «визволителів» за аналогією з наративами радянської пропаганди часів Другої світової війни. Це створює у населення ілюзію боротьби за високі моральні цінності, які нібито виправдовують всі жахіття, які відбуваються. Стратегія «Невідомий герой» активно застосовувалася та продовжує застосовуватися Росією у війні проти України на Донбасі. Зокрема, Росія героїзує як «ввічливих людей» (власних військових без розпізнавальних знаків, які забезпечили військову підтримку під час анексії Криму, так і власних військових та найманців, які вели та ведуть бойові дії на Донбасі (Лекух, 2017)⁵⁵.

Парадоксальним фактом є те, що часто новітні «герої Новоросії», які активно культивуються російською пропагандою – це колишні ув'язнені за тяжкі злочини, військові злочинці, ідейні нацисти. Наприклад, одними з найвідоміших «героїв Донбасу» періоду 2014 р. стали так звані «Гіві» та «Моторола», героїзовані Росією. Насправді, вони, як і інші найманці та бойовики проросійських сил були звичайними військовими злочинцями. Виявлено й значну кількість ідейних нацистів, які сповідують ідеологію «русского міра» та чинять злочини проти України

---

⁵³ *Ведомости*. Опрос показал положительное отношение жителей Крыма к присоединению к России. 2021. URL: <https://www.vedomosti.ru/society/news/2021/08/19/882767-opros-pokazal-polozhitelnoe-otnoshenie-zhitelei-krima>

⁵⁴ Штепа В. Истоки и цели «победобесия». 2018. URL: <https://icds.ee/ru/istoki-i-celi-pobedobesija/>

⁵⁵ Лекух Д. Герои нашего времени. *РИА Новости*. 2017. URL: <https://ria.ru/20171016/1506932313.html>

в лавах російської армії (Радіо Свобода, 2022)⁵⁶ – такі особи також героїзуються Росією.

5. **Багаторазове повторення** (метод Геббельса). Навіювання якоїсь інформації відбувається шляхом її постійного транслявання в голови людей. При цьому застосовується один із провідних принципів пропаганди, сформульований ще Й. Геббельсом: «Брехня, повторена тисячу разів, стає правдою». Цей прийом активно застосовується у рекламних слоганах, однак він ефективно працює й для пропагандистських цілей.

Наприклад, дослідження Г. Манучаряна, опубліковане на ресурсі “GeopoliticalMonitor” (2022)⁵⁷, вказує, що російська пропаганда активно застосовує метод багаторазового повторення брехні разом з іншими пропагандистськими прийомами. Особливо ефективно цей прийом діє у випадку поєднання з прийомом «гнилого оселедця». Наприклад, російські ЗМІ постійно повторюють лексеми «нацисти», «нацистський» у статтях про Україну та українців, тим самим через повторення навіюючи аудиторії стійку асоціацію між Україною та нацизмом.

6. **«Напівправда»**. Не завжди пропаганда використовує фейки та брехню, іноді неправдива, викривлена інформація змішується з правдою й таким чином може діяти ще більш ефективно за відверту брехню. Метод напівправди полягає у кількох твердженнях, частина яких обов’язково є загальновідомими або легко перевіряються. Друга ж частина або спотворюється, або опускається.

Зразком дії методу «напівправди» в арсеналі російської пропаганди можуть стати сюжети про бойові дії на Донбасі. Зокрема, російська пропаганда неодноразово представляла розстріли українських військовослужбовців бойовиками ДНР та ЛНР як вбивства, вчинені іншими українськими військовими підрозділами. Наприклад, російські ЗМІ представили розстріл військовослужбовців ЗСУ на блок-посту під Волновахою бойовиками ДНР у ніч з 21 на 22 травня 2014 р., як напад, вчинений «українськими бойовиками» на своїх же співслужбовців, нібито за відмову останніх вбивати мирних жителів (1tv.ru, 2014)⁵⁸. У цьому пропагандистському сюжеті міститься частина правди –

---

⁵⁶ *Радіо Свобода*. Ким є неонацисти, які воюють проти України на боці Росії? 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/neonatsysty-voyyuyut-proty-ukrayiny-na-botsi-rosiyi/31876413.html>

⁵⁷ Manucharian G. The “Goebbels Method”: RIA Novosti as Window into Russian Propaganda, *Geopolitical Monitor*. 2022. URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/the-goebbels-method-ria-novosti-as-window-into-russian-propaganda/>

⁵⁸ *1tv.ru*. Украинские военные расстреляли своих же сослуживцев в Луганской области. 2014. URL: https://www.1tv.ru/news/2014-05-23/42369-ukrainskie_voennye_rasstrelyali_svoih_zhe_sosluzhivtsev_v_luganskoy_oblasti

українські військові дійсно загинули, однак прихована та викривлена та частина правдивої новини, яка не вигідна Росії та яку можна вивернути таким чином, щоб звинуватити у всьому Україну.

Технологія напівправди була використана російськими пропагандистами і як один із способів «замести сліди» у справі про збиття пасажирського літака рейсу МН17 над Донбасом. На прикладі цього кейсу весь світ зміг спостерігати роботу російської пропагандистської машини у режимі «реального часу», адже спочатку росіяни повідомили про знищення українського військового літака, а пізніше, отримавши уточнені дані, вже повідомляли про падіння над Донбасом пасажирського лайнера (YouTube, 2015)⁵⁹. Ця частина даних була правдивою, однак з метою приховати власну провину у цій катастрофі, росіяни вдалися до звинувачень України у збитті літака.

7. **Метод «40 на 60»** реалізується шляхом подання за допомогою ЗМІ порційної інформації: 60% – на користь противника для підтримання довіри аудиторії, 40% – дезінформації. Наприклад, за часів Другої світової війни одна з радіостанцій, орієнтованих на британського та американського слухача, виявилася частиною гітлерівської пропаганди, яка працювала за принципом «40 на 60» (Zabrisky, 2020)⁶⁰. Аналогами таких рупорів кремлівської пропаганди в Україні довгий час слугували проросійські ЗМІ, серед яких “NewsOne”, “ЗІК”, «112» (Детектор Медіа, 2020)⁶¹ та інші.

Окрім наведених прийомів, РФ використовує й безліч інших, при цьому часто поєднуючи різні методи пропаганди, накладаючи їх один на один щоб підвищити ефективність їх впливу на аудиторію.

Ю. Петручок та Г. Щигельська (2018)⁶², зокрема, виокремлюють наступні типи пропагандистських матеріалів, які використовує Росія:

– «наклеювання ярликів» (прийом, який співіснує з тактиками «гнилого оселедця» та багаторазового повторення). Використовується для демонізації та дискредитації ворога. Так, про українців російські пропагандистські ЗМІ пишуть як про «нацистів», «хунту», «бандерівців»

---

⁵⁹ YouTube. Удаленный сюжет Lifenews про сбитый АН 26 на самом деле Боинг, 2015. URL: https://www.youtube.com/watch?v=NpTi6nhlAvA&ab_channel=%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%20%D0%A8%D0%B2%D0%B0%D0%B1

⁶⁰ Zabrisky Z. Big Lies & Rotten Herrings: 17 Kremlin Disinformation Techniques You Need to Know Now. *Byline Times*. 2020. URL: <https://bylinetimes.com/2020/03/04/big-lies-and-rotten-herrings-17-kremlin-disinformation-techniques-you-need-to-know-now/>

⁶¹ Детектор Медіа. Моніторинг (про)російської дезінформації в українських медіа. 2020. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/181961/2020-10-28-monitoring-prorosiskoi-dezinformatsii-v-ukrainskykh-media-za-1218-zhovtnya-2020-roku/

⁶² Петручок Ю. Пропаганда як метод інформаційної війни Російської Федерації проти України. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання* : збірник тез Міжнародної студентської науково-технічної конференції. Том 2. Тернопіль : ТНТУ, 2018. С. 183–184.

та ін., тим самим навішуючи ярлики. За допомогою цього прийому формується також і ставлення російського населення до українців;

– «пересмикування фактів» передбачає перебільшення або ж применшення тих чи інших рис ворога. Зокрема, російські пропагандисти неоднократно заявляють про ненависть всіх українців до росіян, російської мови та культури, жителів Донбасу тощо. Одиначні випадки дискримінації російськомовних громадян на заході України презентуються як наочний приклад безлічі інших таких злочинів проти Росії (Холод, 2022)⁶³, тоді як реальні факти вбивств, катувань та принижень українців за українську символіку, мову, підтримку України чи за сам факт української національності російською пропагандою вперто замовчуються;

– «свідки» – цей прийом російської пропаганди добре відомий за кейсами використання жінки-свідка у фейковому телесюжеті про «розп’ятого хлопчика» та показів «диспетчера Карлоса» у справі про збиття лайнера МН17. За даними ГО “StopFake” (2022)⁶⁴, росія навіть наймає акторів для зйомки пропагандистських відео про Україну, видаючи цих людей за жителів Донбасу чи свідків тих чи інших злочинів ЗСУ.

Загалом, використовуючи всі ці тактики та прийоми пропаганди, РФ на сьогодні домоглася значних успіхів на фронті гібридної війни. Вона успішно сконструювала негативний імідж України, який поширює не тільки на свою внутрішню та на українську аудиторію, але й за кордон, у країни, які мають низький рівень інформаційної гігієни. Росія вдало «затушувала» свою участь у анексії Криму та окупації Донбасу, довгі 8 років заважаючи визнанню себе як країни-агресорки. За допомогою потужної хвилі пропаганди, яка включила у себе цілий арсенал пропагандистських прийомів та методів, Росія змогла зтягнути та ускладнити розслідування злочину зі збиття бойовиками пасажирського лайнеру МН17. Аналогічним чином, Росія як фізично, так і на інформаційному фронті стоїть на заваді розслідувань безлічі інших своїх військових злочинів та злочинів проти людяності.

ВИСНОВКИ

Вивчення історії російської пропаганди в Україні та короткий екскурс в історію гібридних воєн Росії проти інших держав з 1991 р.

---

⁶³ Холод. Киевские власти притесняли русский? А украинский—это вообще язык? 2022. URL: <https://holod.media/2022/04/26/russian-language/>

⁶⁴ StopFake. Як Росія використовує фейкові відео у війні проти України: несправжні вбивства і «терористи» зі страйкбольною зброєю. 2022. URL: <https://www.stopfake.org/uk/yak-rosiya-vikoristovuye-fejkovi-video-u-vijni-proti-ukrayini-nespravzhni-vbistva-i-teroristi-zistrajkbolnoyu-zbroyeu/>

показали, що Росія на сьогодні є однією з агресивних, терористичних держав світу, яка має у своєму арсеналі потужні та дієві засоби гібридної війни. Показово, що світова спільнота, натомість, не має розроблених якісних методів протидії таким «сірим» методами. Це довели кейси МН17, анексії Криму, окупації та війни на Донбасі, низки військових злочинів Росії, які ця країна мала змогу безкарно чинити роками та десятиліттями, прикриваючи їх дезінформацією, маскуючи за допомогою фейків та пропаганди.

Всі ці аспекти обумовлюють нагальну потребу для цивілізованих країн світу розробляти заходи з інформаційної безпеки, контрпропаганди, задіяти доступні механізми позбавлення Росії «рупорів» її пропаганди у світі. Окрім того, важливим питанням стає розробка ефективних засобів та методів викриття пропаганди ворожих, агресивних держав. На сьогоднішній день потужний потенціал у цьому питанні проявила сукупна діяльність управлінь розвідки держав-членів НАТО та журналістів-розслідувачів. У той же час, зарекомендували себе як повільні та малоефективні деякі бюрократизовані системи розгляду злочинів, зокрема – російських військових злочинів та злочинів проти людяності. Міжнародні суди, міжнародні правозахисні організації, дипломатичні та миротворчі місії у своїй діяльності, яка повинна була б захищати правосуддя та сприяти забезпеченню миру, часто стикаються з неможливістю отримати підтвердження ворожої агресії, причетності країни-агресорки до військових злочинів. Вагомим недоліком стає відсутність правового обґрунтування використання пропаганди, класифікації таких дій держави-агресорки як чергових злочинів з укриття власних неправомірних дій, а також як нанесення шкоди державам, що стають жертвами інформаційних атак та пропаганди зі сторони Росії.

Гібридна війна, невід'ємним елементом якої є пропаганда та інформаційно-психологічні операції, на сьогодні стає провідним способом розгортання конфліктів. Тож, поряд із налагодженням військової промисловості та розробки військових оборонних стратегій, країни НАТО та цивілізована світова спільнота мають приділяти увагу розробці засобів контрпропаганди, протидії інформаційним ворожим атакам, а також вивести пропаганду та інші методи ведення гібридних воєн у правове поле, чим забезпечити можливість ідентифікації гібридних атак та покарання держав-агресорів за використання таких прийомів.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене вивченню пропаганди як інструменту гібридної війни Росії проти України з історичного аспекту. У роботі з'ясовано витоки сучасної концепції ведення гібридних воєн, якою послуговується Росія. Пропаганда становить важливий елемент військової «доктрини Герасимова», яку застосовує РФ. Пропаганда забезпечує інформаційну підтримку військових операцій, слугує засобом дезінформації ворога, введення його в оману, дискредитації та ослаблення. Для внутрішньої аудиторії пропаганда виконує функції створення образу ворога, пропагування війни як «священної справи» російського народу, що забезпечує російському тоталітарному режиму сильну підтримку власного населення. У дослідженні виокремлені основні віхи та головні пропагандистські кампанії Росії у її війні проти України за період 2014–2021 рр., а також описані та проілюстровані провідні методи та прийоми пропаганди, які використовує Росія.

Література

1. de Waal, Th. & von Twickel, N. (2020). *Beyond Frozen Conflict: Scenarios for the Separatist. Disputes of Eastern Europe. CEPS. Brussels, Rowman & Littlefield International, London.*
2. Рущенко І. Пропаганда та контрпропаганда в цифровому суспільстві: інституціоналізація 2.0. *Український соціологічний журнал.* 2021. Вип. 25, С. 7–16.
3. Murray, W., Mansoor, P. R. (2012). *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present.* Cambridge University Press.
4. Трюхан В. «Гібридні» війни Росії – це засіб виживання сучасної російської держави, «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи, Центр Разумкова. 2016.
5. Lasica, D. T. *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory.* School of Advanced Military Studies. United States Army Command and General Staff College. Fort Leavenworth, Kansas, 2009.
6. Moldovanu, V. The Kremlin's hybrid warfare techniques in a fading world order. *Aspenia Online.* 2022. URL: <https://aspensiaonline.it/the-kremlins-hybrid-warfare-techniques-in-a-fading-world-order/>
7. Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія.* 2016. Вип. 2. С. 75–79.
8. Hoffman, F. (). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid War.* Arlington. *Potomac Institute for Policy Studies.* 2007. P. 20–22.

9. Тараненко М. М. Гібридна війна в Україні: історія та сучасність. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 3–4, С. 190–200.
10. Zarembo K. & Solodky S. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Ukraine. *CEPA*. 2021. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-ukraine/>
11. Polyakova A., Boulègue M. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Conclusion, *CEPA*. 2021. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-conclusion/>
12. Gerasimov V. The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations. *Military Review*. 2016. URL: https://www.armyupress.army.mil/portals/7/military-review/archives/english/militaryreview_20160228_art008.pdf
13. Hall B., Fleming S., Shotter J. How migration became a weapon in a “hybrid war”, *Financial Times*. 2021. URL: <https://www.ft.com/content/83ece7e4-cc71-45b5-8db7-766066215612>
14. UkrainianMilitaryPages, Розкрадання в ЗСУ у 2004–2017рр.: звіт слідчої комісії ч. 1. URL: 2019. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2019/06/rozkradannya-zvit-1.html>
15. Sedova I., Pechonchuk T. Hate Speech in the Media Landscape of Crimea: An Information and Analytical Report on the Spread of Hate Speech on the Territory of the Crimean Peninsula (March 2014 – July 2017), Kyiv, 2018. 40 p.
16. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів. *Стратегічна панорама*. 2017. № 1. С. 7–16.
17. Кузь О. М., Михайличенко, Д. Ю. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Харків : ДІСА ПЛЮС, 2019. С. 234–235.
18. Wentzell T. D. Russia’s Green Men: The Strategic Storytellers of Hybrid Warfare. *Canadian Military Journal*. 2021. Vol. 22. No. 1. P. 42–48.
19. Бурковський П. Російська пропаганда про події в Україні: тенденції 2014–2016 років. *DetectorMedia*. 2017. URL: <https://cutt.ly/H2Glvjr>
20. Штогрін І. Чому не втримали Крим: стенограма РНБО від 28 лютого 2014 року, *RadioSvoboda*, 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29794488.html>
21. *РИА Новости Крым*. «Вежливые люди» Крымской весны, 2016. <https://crimea.ria.ru/20160313/1103713602.html>

22. Путин В. Путин: «В Крыму нет российских солдат. Это самооборона Крыма». *YouTube*. 2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qzKm7uxK8ws>

23. Шойгу С. Шойгу о российской технике в Крыму: «чушь и провокация», BBC News Русская Служба. 2014. URL: http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2014/03/140305_crimea_troops_shoigu

24. Леонов А. Солдаты будущего: чем вооружены «вежливые люди» в Крыму, Forbes, 2014. <https://www.forbes.ru/sobytiya-photogallery/obshchestvo/251676-soldaty-budushchego-chem-vooruzheny-vezhlyvye-lyudi-v-krymu>

25. RT На русском. CNN: Украинские войска в Крыму сдаются силам самообороны. 2014. URL: <https://russian.rt.com/inotv/2014-03-19/CNN-Ukrainskie-vojska-v-Krimu>

26. Maurer T., Janz S. The Russia-Ukraine Conflict: Cyber and Information Warfare in a Regional Context. The International Relations and Security Network. 2014. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/187945/ISN_184345_en.pdf

27. Hale H. E., Shevel O., Onuch O. Believing facts in the fog of war: Identity, Media, and HotCognition in Ukraine's 2014 Odesa Tragedy. *Geopolitics*. 2018. № 23(4). P. 851–881.

28. *Podrobnosti*. Власти Крымана считали 7 убитых и 30 пропавших после якобы нападения «майдановцев». 2014. URL: <https://web.archive.org/web/20161221091955/http://podrobnosti.ua/968524-vlasti-kryma-naschitali-7-ubityh-i-30-propavshih-posle-jakoby-napadenija-majdanovtsev.html>

29. Мороз О. Як працює класична російська пропаганда? *Свідомі*. 2022. URL: <https://svidomi.in.ua/page/yak-pratsiuie-klasychna-rosiiska-propahanda>

30. Лапаев Ю. Контртра. Як зупинити російські фейки. 2017. URL: <http://surl.li/endjr>

31. *Bellingcat*. MH17. 2023. URL: <https://ru.bellingcat.com/tag/mh17/>

32. Volker K. Don't Let Russia Fool You About the Minsk Agreements. *CEPA*. 2021. URL: <https://cepa.org/article/dont-let-russia-fool-you-about-the-minsk-agreements/>

33. Ukraine Election Task Force. Ukrainian Election Task Force Foreign Interference in Ukraine's Democracy. 2019. <http://surl.li/epfko>

34. Діхтяренко А. Росія і теорії змови про коронавірус. Що спільного? 2020 URL: <http://surl.li/epgzq>

35. Shandra A. A guide to Russian propaganda. Part 6: Spetspropaganda, the secret Soviet art of brainwashing, Euromaidan Press. 2020. URL:

<https://euromaidanpress.com/2020/07/07/a-guide-to-russian-propaganda-part-6-spetspropaganda-the-secret-soviet-art-of-brainwashing/>

36. Петручок Ю. Пропаганда як метод інформаційної війни Російської Федерації проти України. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання* : збірник тез Міжнародної студентської науково-технічної конференції. Том 2. Тернопіль : ТНТУ, 2018. С. 183–184.

37. Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики і загроза національній безпеці. *Таврійський науковий вісник*. 2022. № 2. С. 34–41.

38. Wesolowski K. Is there any truth to Russia's "Ukrainian Nazis" propaganda? *DW*. 2022. <https://www.dw.com/en/fact-check-is-there-any-truth-to-russias-ukrainian-nazis-propaganda/a-63970461>

39. Долотова Д. Що таке нацизм і як росіяни маніпулюють з націоналізмом. *Вікна*. 2022. URL: <https://vikna.tv/video/svit/shho-take-nacyzm-i-yak-rosiyany-manipulyuyut-z-nacjonalizmom/>

40. RPR. "Eight years". Deconstructing the most popular myth of Russian propaganda, 2022. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/eight-years-deconstructing-the-most-popular-myth-of-russian-propaganda/>

41. *Lenta.ru*. Россия напомнила о причастности Украины к катастрофе МН17. 2022. URL: <https://lenta.ru/news/2022/01/26/vsukr/>

42. *DetectorMedia*. Старий фейк про «вбивство брата Порошенком» підхопили російські та українські ЗМІ. 2019. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/22660/2019-03-25-staryy-feyk-pro-vbyvstvo-brata-poroshenkom-pidkhopily-rosiyski-ta-ukrainski-zmi/>

43. *Взгляд*. Украинский журналист предложил убить 1,5 млн жителей Донбасса. 2014 URL: <https://web.archive.org/web/20161221163206/http://www.vz.ru/news/2014/8/1/698288.html>

44. *TRT*. «Биолаборатории в Украине»: история и технология фейка? 2022. URL: <https://www.trtrussian.com/mnenie/biolaboratorii-v-ukraine-istoriya-i-tehnologiya-fejka-8944765>

45. *Интерфакс*. Украина могла создать ядерное оружие в ближайшей перспективе – информированный источник в РФ, 2022. URL: <https://www.interfax.ru/russia/826642>

46. *Ведомости*. Опрос показал положительное отношение жителей Крыма к присоединению к России. URL: URL: URL: <https://www.vedomosti.ru/society/news/2021/08/19/882767-opros-pokazal-polozhitelnoe-otnoshenie-zhitelei-krima>

47. Штепа В. Истоки и цели «победобесия». 2018. URL: <https://icds.ee/ru/istoki-i-celi-pobedobesija/>

48. Лекух Д. Герои нашего времени. *РИА Новости*. 2017. URL: <https://ria.ru/20171016/1506932313.html>

49. *Radio Svoboda*. Ким є неонацисти, які воюють проти України на боці Росії? 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/neonatsysty-vouyuyut-proty-ukrayiny-na-botsi-rosiyi/31876413.html>

50. Manucharian G. The “Goebbels Method”: RIA Novosti as Window into Russian Propaganda, *Geopolitical Monitor*. 2022. URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/the-goebbels-method-ria-novosti-as-window-into-russian-propaganda/>

51. *1tv.ru*. Украинские военные расстреляли своих же сослуживцев в Луганской области. 2014. URL: https://www.1tv.ru/news/2014-05-23/42369-ukrainskie_voennye_rasstrelyali_svoih_zhe_sosluzhivtsev_v_lugans_koy_oblasti

52. *YouTube*. Удаленный сюжет Lifenews про сбитый АН 26 на самом деле Боинг. 2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NpTi6nhlAvA>

53. Zabrisky Z. Big Lies & Rotten Herrings: 17 Kremlin Disinformation Techniques You Need to Know Now, *Byline Times*. 2020. URL: <https://bylinetimes.com/2020/03/04/big-lies-and-rotten-herrings-17-kremlin-disinformation-techniques-you-need-to-know-now/>

54. *Детектор Медіа*. Моніторинг (про)російської дезінформації в українських медіа, 2020. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvu/article/181961/2020-10-28-monitoryng-prorosiyskoi-dezinformatsii-v-ukrainskykh-media-za-1218-zhovtnya-2020-roku/

55. Холод. Киевские власти притесняли русский? А украинский – это вообще язык? 2022. URL: <https://holod.media/2022/04/26/russian-language/>

56. *StopFake*. Як Росія використовує фейкові відео у війні проти України: несправжні вбивства і «терористи» зі страйкбольною зброєю, 2022. URL: <https://www.stopfake.org/uk/yak-rosiya-vikoristovuye-fejkovi-video-u-vijni-proti-ukrayini-nespravzhni-vbistva-i-teroristi-zi-strajkbolnoyu-zbroeyu/>

Information about the author:

Lehkodukh Viktor Viktorovich,

Full-time Adjunct of the Scientific and Organizational Department
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
32, Heroes of Maidan str., Lviv, 79026, Ukraine